

TRI NAJSTARIJE TISKANE HRVATSKE POČETNICE

Stjepan Damjanović
Filozofski fakultet
Zagreb

SAŽETAK: U ovome radu su predstavljene tri najstarije tiskane hrvatske početnice koje su izniman spomenik hrvatske kulture.

Cljučne riječi: hrvatska početnica, ćirilometodska tradicija, hrvatski glagoljaši, hrvatska kultura.

ĆIRILOMETODSKA TRADICIJA I HRVATSKI GLAGOLJAŠI

Poznato je da su slova u glagoljici i staroj ćirilici imala svoja imena: tako se prvo slovo **a** (Ѡ, ѡ) zove **azъ**, drugo **buky** itd. Manje je poznato da ta imena slova daju smislenu poruku pa *azъ buky vědě glagoljъ dobro estъ živěti 3ělo zemli* (dakle nazivi za početak azbuke: a, b, v, g, d, e, ž, 3, z) poručuju: *ja koji znam slova govorim da je dobro živjeti na zemlji*. Poruka je posve kršćanska, u skladu sa svjetonazorom tvorca glagoljice Konstantina Filozofa, kojega znamo pod imenom Sveti Ćiril. Njegov nadimak *Filozof* kazuje nam da se uspješno bavio filozofijom (predavao ju je na tada najvažnijoj i najvišoj školi na Istoku – Magnauri). Naravno, rečena poruka služila je i kao mnemotehničko sredstvo, dakle za lakše pamćenje poretka slova u azbuci. Za Konstantina Filozofa kršćanstvo i prosvjeta nerazdruživo su povezani pa će iz njegove književne škole izići i tzv. azbučne molitve, tj. pjesme koje su tako strukturirane da imaju akrostih, a taj akrostih nije ništa drugo nego – azbuka! Npr.

Azъ slovomъ simъ molju se Bogu

Bože vseja tvari i žiđitelju

Vidmyimъ i nevidimyimъ

Gospoda Duha posъli... itd.

സ്വപ്രകാശനാമം.

✝
 ്രപ്രകാശനാമം. 10 1 3 4 5
 മ്ലാപ്രകാശനാമം. 10 1 3 4 5
 1 ക്കാദാ. **മാതൃദേവീ നമഃ.**

സ്വപ്രകാശനാമം. 10 1 3 4 5
 ്രപ്രകാശനാമം. 10 1 3 4 5
 1 ക്കാദാ. **മാതൃദേവീ നമഃ.**

്രപ്രകാശനാമം. 10 1 3 4 5
 ്രപ്രകാശനാമം. 10 1 3 4 5
 1 ക്കാദാ. **മാതൃദേവീ നമഃ.**

സ്വപ്രകാശനാമം. 10 1 3 4 5

D
 ്രപ്രകാശനാമം. 10 1 3 4 5
 ്രപ്രകാശനാമം. 10 1 3 4 5
 1 ക്കാദാ. **മാതൃദേവീ നമഃ.**

U
 ്രപ്രകാശനാമം. 10 1 3 4 5
 ്രപ്രകാശനാമം. 10 1 3 4 5
 1 ക്കാദാ. **മാതൃദേവീ നമഃ.**

Biti pismen značilo je biti moćan pa se u jednom staroslavenskom tekstu kaže da su „*goli svi narodi bez Pisma, nemoćni da se bore s neprijateljem naših duša*”. Pismo je, razumije se, Sveto Pismo, a služiti se njime na doličan način može onaj koji zna pismena. I samo pismo – glagoljica – odaje da ju je sastavio kršćanin: njezino prvo slovo (rh) nije drugo do stilizirani križ, a pismo je prepuno trokuta (simbol Trojstva, Δ – jat npr.) i kružića (simbol Božje savršenosti, $\circ$ – m npr.). Ako pogledate glagoljična slova **i** (ö) i **s** (s), uočit ćete da su oba sastavljena od trokuta i kružića i zapitat ćete se zašto su upravo ta dva slova tako slična. Zato što njima počinje Isusovo ime.

Tih nekoliko redaka o povezanosti kršćanstva i prosvjete u koncepciji Konstantina Filozofa bilo je potrebno jer upravo su iz nje svoje nadahnuće crpili hrvatski glagoljaši. Oni su nam ostavili velik broj tekstova od kojih neki imaju kultno mjesto u povijesti hrvatske kulture. Sve naše povijesti književnosti počinju s *Bašćanskom pločom*, glagoljičnim epigrafom iznimne vrijednosti, najstariji naš zakonik (i drugi po starini u slavenskom svijetu) – *Vinodolski iz 1288.* pisan je glagoljicom, naša prva tiskana knjiga – *Misal po zakonu rimskoga dvora iz 1483.* – otisnuta je glagoljicom, a to isto vrijedi i za našu najstariju početnicu, o kojoj ćemo ovdje reći koju riječ više. Glagoljična sastavnica srednjovjekovne hrvatske kulture iznimno je važna i stoga što se za više latiničnih i ćiriličnih srednjovjekovnih naših tekstova može pokazati da su prepisani sa starije glagoljične matice.

Nisu nam se sačuvale hrvatskoglagoljske rukopisne početnice, ali je sigurno da ih je bilo i da su iz njih učili i u skromnim privatnim školama (u seoskim kaptolima) i u gradskim katedralnim školama. U rukopisnim glagoljičnim tekstovima ostali su tragovi koji upućuju na načine kako su početnici učili slova. Spomenut ću najpoznatiji neliturgijski hrvatskoglagoljski rukopis – *Petrisev zbornik iz 1468.* Taj tekst koji ima preko tisuću stranica nudi štiva vrlo različite funkcionalne usmjerenosti (sve vrste beletrističkih tekstova, enciklopedistiku, prirodopis, povijest itd.). Jedno se poglavlje zove *Istlmačenja azbukovnaja* (Azbučna tumačenja) i u njemu npr. čitamo: *A. Az jesam načelnik životu i vskrešeniju, B. Bog jesam...* itd., navode se i slova i njihova imena, a ime je ujedno početak nove rečenice, zapravo nove religiozne poruke. Jezik toga poglavlja pokazuje da je ono prepisano iz još starije matice. To je dokaz da su postojali rukopisni bukvari, uvijek komponirani tako da služe i za učenje čitanja i pisanja i za vjersku pouku.

Kada se pojavio tisak, pojavili su se tzv. pokusni listovi (Probzettel). Tiskare su naime prije tiskanja važnih knjiga objavljivale listove koji su po-

kazivali i dokazivali njihovu tehničku opremljenost, ali su ujedno služili za učenje slova.

POČETNICA IZ 1527. – DOSTOJAN POČETAK

Prva cjelovito sačuvana hrvatska početnica otisnuta je u Veneciji 1527. glagoljicom u tiskari Andrije Torresanija (1451. – 1529.). Ona je ujedno najljepša među našim starim početnicama i moramo se s Josipom Bratulićem zapitati „što je potaknulo staroga mletačkog tiskara da pred sam kraj svoga života izda sjajnu knjižicu”. Taj je tiskar već prije otisnuo jednu znamenitu hrvatsku knjigu, glagoljični *Baromićev brevijar* (1493.) jednu od devet hrvatskih inkunabula. Rodom je bio iz lombardijskoga grada Asole, već u mladosti došao je u Veneciju i radio u tiskari poznatoga Nikole Jensona.

U toj se tiskari upoznao s Hrvatom Grgurom Dalmatinom i 1479. kupio tiskaru od Jensona. Kći mu se udala za drugoga poznatog tiskara – Alda Manuzija pa su radili udruženo, a kad mu je zet umro, Torresani je nastavio njegov zahtjevan posao.

Vrlo je vjerojatno da je u skladu s tadašnjim vjerovanjima mislio da je glagoljica pismo koje je izumio sveti Jeronim i da je tiskanjem naše početnice htio još jednom odati počast vrlo popularnom svecu.

Naša početnica nema imena. Njezina je prva stranica uokvirena u vrlo lijep renesansni okvir: u donjem dijelu nalazi se slika na kojoj vidimo nesretnoga učenika komu su skinuli hlače i nose ga prema učitelju koji će ga „isplatiti” za njegov nerad.

Na toj stranici odmah nakon zaziva (Isus, Marija) nalaze se 33 glagoljična slova u azbučnom poretku (bez navođenja imena slova), a onda dolazi tablica za sricanje slogova. U njoj se nalazi 147 kombinacija samoglasnika sa suglasnikom (7 samoglasnika x 21 suglasnik), npr. *ba, be, bi, bo, bu, bē, b̄* i tako svaki samoglasnik sa svakim suglasnikom. Što se samoglasnika tiče, kao što se iz navedenoga primjera vidi, osim pet poznatih nam i iz suvremenoga hrvatskoga jezičnoga standarda, tu su još i jat (Ǫ) i štapić (Ț), koji je stajao na mjestu nekadašnjih poluglasa koje zovemo i jerovima. Suglasnika je 21 pa ako to usporedimo s našim današnjim standardom, uočiti ćemo da nedostaju **đ** i **dž** (što nam odmah kazuje da je riječ o čakavštini) te **lj** i **nj** (koji su postojali, ali za njih nije bilo posebnih glagoljičnih slova, nego su se bilježili različitim kombinacijama slova). Tu tablicu za sricanje mogli bismo nazvati i tablicom za bub-

nje: ponavljanjem slogova u kojima je nešto uvijek poznato s nečim što je novo učenici su „utvrđivali gradivo”. To povezivanje poznatoga s nepoznatim nastavlja se i u sljedećem odjeljku: u njemu nalazimo *Očenaš*. Smisao je bio da učenik poveže glasove dobro mu poznate molitve s glagoljičnim slovima. To su načelo poštivali i u drugim europskim sredinama pa su takve početnice (u kojima je *Očenaš* jedan od stožernih tekstova i gotovo uvijek prvi tekst) nazivali *paternoster-abecedarima*. U našoj najstarijoj tiskanoj početnici slijedi *Zdravamarija* (naša ju početnica naziva *Pozdravljenje anjelsko*) koja ima istu ulogu kao i *Očenaš*. Slijede tekstovi za koje više ne možemo pretpostaviti da su ih učenici znali napamet i koji se nisu nalazili u sažetim, nego samo u opsežnijim početnicama. To su pet psalama Davidovih (109. – 113., po starom brojanju), koji su se pjevali na večernjicama, zatim dolazi *Veličit* (dakle *Veliča duša moja Gospodina*), *Pjesan Simeona starca*, a onda opet *Davidovi psalmi*, molitve, početak *Ivanova Evanđelja* te tzv. *Apostolski simbol* (dakle *Vjervanje apostolsko* priređeno tako da uz sliku svakoga apostola dolazi onaj članak vjere koji je on izgovorio, no u našoj početnici taj je poredak prilično izmiješan i nije u skladu s tradicionalnim učenjem o tome koji je apostol izgovorio koji članak vjere). Na kraju dolazi nekoliko molitava za koje Josip Bratulić s pravom kaže da izgledaju apokrifno. Ukupno naša početnica ima 11 stranica: na posljednjoj se nalazi tiskarski znak Andrije Torresanija, lijevo od njega glagoljični hrvatski, a desno od njega latinični latinski tekst: „*stampani v Bjenećih po Andreji Torežani iz Ažulje .č.f. i. ž. // Impressum Venetiis per Andream de Torrsanis de Asula. M.D. XXVII.*”, dakle navodi se mjesto i godina tiska te ime tiskara.

Ne znamo ništa pouzdano o tome tko je priredio našu najstariju početnicu i nije potrebno nagađati dok nam kakav sretan pronalazak ne pokaže kojim putem valja krenuti. Jasno je da je on bio s tradicionalnih hrvatskih glagoljaških prostora. Jezik *Početnice* je hrvatska redakcija staroslavenskoga jezika, dakle to je jezik koji uobičajeno nalazimo u glagoljičnim liturgijskim knjigama: pohrvaćen je osobito na razini glasova, a te su promjene onda izazvale i promjenu gramatičkih morfema u deklinaciji i konjugaciji. Spomenute apokrifne molitve na kraju knjige pisane su jezikom u kojemu je puno više čakavizama. Otisnuta je u uglednom kvartformatu i ima dva osnovna tipa slova: manja kojima je pisan osnovni tekst i veća za naslove koji su otisnuti crvenom bojom. U knjizi se nalazi 13 velikih inicijala, sedam glagoljičnih i šest latiničnih.

Ne znamo također koliko je primjeraka naše prve tiskane početnice 1527. otisnuto.

Svakako, do našega vremena sačuvalo ih se jako malo. U XVIII. stoljeću opisao je primjerak naše početnice (nalazi se u bečkoj Nacionalnoj knjižnici) češki teolog i orijentalist Durich (poznat i po tome što je ispisivao tekstove za oca slavistike J. Dobrovskoga i pomagao mu na druge načine). O *Početnici* iz 1527. u nas se počelo više govoriti tridesetih godina dvadesetoga stoljeća kada je antikvar iz Leipziga Karl W. Hiersemann svoj primjerak predstavio kao jedini sačuvani i ponudio ga našim institucijama po vrlo visokoj cijeni, znatno višoj od one koja je bila označena u katalogu. Njemački je antikvar računao da će hrvatska kulturna javnost biti vrlo osjetljiva na svoju kulturnu starinu i u katalogu je zapisao da je riječ o znatnom spomeniku starohrvatskoga jezika. Hrvatske su institucije odbile platiti tako visoku cijenu, a Hiersemann je napravio koristan potez na nagovor Petra Kolendića, naime otisnuo je 25 lijepih faksimila! Kamo je dospio originalni istisak nije se znalo donedavno: 2007. konačno ga je otkupila Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu te zajedno s Hrvatskom akademijom znanosti i umjetnosti i Školskom knjigom objavila pretisak toga izdanja koji svatko može kupiti za 50 kuna. S obzirom na nedoumice koje se javljaju treba reći da smo 1983. već imali pretisak naše najstarije početnice. Naime, Grafički zavod Hrvatske i Školska knjiga (kao izdavači) te Nacionalna i sveučilišna biblioteka i Međunarodni slavistički centar SRH (kao suizdavači) objavili su 1670 numeriranih primjера: dvadeset ih je izrađeno ručno, 150 pak na rukom rađenom papiru (iz Vevča). Pretisak je izdan u čast 500. obljetnice najstarije hrvatske knjige, glagoljičnoga *Misala po zakonu rimskoga dvora* iz 1483.

Kulturna hrvatska javnost tada je s velikim odobravanjem dočekala taj pretisak. Transliteraciju teksta i pogovor priredio je Josip Bratulić i oni se nalaze i u pretisku Školske knjige iz 2007. god.

KOŽIČIĆEV BUKVAR IZ 1530.

Druga hrvatska početnica samo je tri godine mlađa od prve i u stručnoj je literaturi poznata pod imenima *Kožičićev bukvar*, *Kožičićeva početnica* ili *Kožičićev Psaltir*.

Otisnuta je u Rijeci 1530. godine u tiskari Šimuna Kožičića Benje (o. 1460. – 1536.), koju je taj modruški biskup i upravitelj senjske biskupije utemeljio 1530. godine i u kojoj je, koliko se sada zna, u dvije godine rada tiskao šest knjiga. Uz našu početnicu to su još molitvenik *Oficij rimski*, mali ritual *Knjižice krsta*, misal pod naslovom *Misal hruacki*, po-

vijesno djelo o rimskim papama i carevima *Knjižice od žitja rimskih arhijerejev i cesarov* i priručnik o tome kakav treba biti redovnik *Od bitja redovničkoga knjižice*. Spominjemo da je Šimun Kožičić Benja podrijetlom iz ugledne zadarske obitelji, da ga je papa Julije II. imenovao modruškim biskupom 1509., tj. u vrijeme velikih nevolja izazvanih tragičnim porazom hrvatske vojske na Krbavskom polju (1493.). Opća nesigurnost i neprekidne turske prijetnje potakle su ga da u Rimu (1513. i 1516.) održi dva čuvena govora, jedan o potrebi da se europski vladari ujedine u borbi protiv Turaka i drugi *De Corvatiæ desolatione – Opustošena Hrvatska*, u kome dramatičnim tonom i rječnikom upozorava na činjenicu da je Hrvatska, koja se bori za sav kršćanski svijet, osamljena u toj neravnopravnoj borbi. Kada su Turci upali u Modruš, morao je iz njega otići pa je 1530. stigao u Rijeku i počeo tiskati glagoljične knjige. God. 1532. vratio se u rodni Zadar i tamo umro 1536. te je pokopan u franjevačkom samostanu sv. Jeronima na Ugljanu.

Kožičićeva početnica iz 1530. ima naslov *Psaltir*. Tako ju je sam nazvao zato što u njoj, kao i u početnici iz 1527., prevladavaju psaltirski tekstovi. Stoga je u našoj tradiciji poznat još jedan naziv za početnice, odnosno bukvar – *psalterići*. Knjiga je sačuvana samo u jednom primjerku, koji se čuva u Javnoj knjižnici u Petrogradu, a 1976. izdala je Kršćanska sadašnjost pretisak s pogovorom i transkripcijom Anice Nazor. Ta je autorica još 1964. u časopisu „Slovo” ne samo opisala sačuvani primjerkak nego je i pokazala kakvu je sudbinu knjižica imala (zamjenjivali su je u literaturi s najstarijom početnicom, uvrštavali u opise i u kataloge kao ćirilichnu knjigu itd.) Po Kožičićevu grbu (leopard koji se propinje na štitu, a iznad njega je biskupska mitra) nedvojbeno je utvrdila da je riječ o izdanju riječke glagoljske tiskare (i druge spomenute knjige iz te tiskare imaju taj grb). Na samom početku nalazi se slika svetoga Šimuna i gotičkim slovima napisan naslov: PSALTIR. Knjižica je skromna, ali ukusna i u njoj se nalaze još tri latinična (gotska) inicijala s ucrtanim minijaturama.

Sadržaj je sličan onome koji se nalazi u početnici iz 1527. I ova nam početnica na početku nudi standardni niz hrvatskih glagoljskih slova poredanih azbučnim redom, ali nema *sroka*, tj. nema tablice za sricanje, koju prva naša tiskana početnica ima. Slijede *Očenaš* i *Zdravamarija*, *Vjeronanje apostolsko* te tekstovi iz psalama i tekstovi molitava. Tekstove koje imamo ovdje nalazimo i u najstarijoj početnici, samo im poredak nije isti. Prve naše dvije početnice razlikuju se i po jeziku jer je *Kožičićev bukvar* jače pohrvaćen.

Nije bilo razloga da se te dvije početnice poistovjećuju i zamjenjuju, ali ima razloga za mišljenje da su i jedna i druga nastale po ugledu na neku još stariju (pisanu ili tiskanu) početnicu iz naše glagoljaške tradicije.

PROTESTANTSKA TABLA ZA DICU IZ 1561.: GLAGOLJICA I ĆIRILICA ZAJEDNO

Protestantski pokret nije ostavio većih tragova u hrvatskim zemljama, ali trideset protestantskih knjiga iz 16. stoljeća (13 glagoljičnih, 8 ćirilčnih i 9 latiničnih) zanimljiv su i vrijedan korpus koji se naslonio na prethodna razdoblja hrvatske kulture, posebice na dostignuća hrvatskoga glagoljaštva, i koji je – na književnom i književnojezičnom planu – unekoliko „zarazio” sljedeća razdoblja i pokrete, najviše možda svojega najljućega protivnika – katoličku obnovu. To znači da je riječ o korpusu koji nije u hrvatskoj kulturi izdvojena pojava, nego je čvrstim nitima povezan s drugim hrvatskim kulturnim pojavama.

Još 1555. razmišljali su slovenski protestantski prvak Primož Trubar (1508. – 1586.) i Petar Pavao Vergerije Mlađi (1497./9. – 1565.) o knjigama za Hrvate i druge južne Slavene. Trubar je puno učinio da počne s radom hrvatska tiskara u Urachu, u kojoj su glavne stručne snage bili Stjepan Konzul Istrijan (1521. – ?) i Antun Dalmatin (? – 1579.), a materijalno je rad tiskare najviše pomagao barun Hans Ungnad Weissenhof (1493. – 1564.), bivši vrhovni kapetan u Hrvatskoj i Slavoniji. On je u zamku koji je dobio od vojvode Krištofa Virtemberškoga otvorio hrvatsku tiskaru u kojoj je od 1561. do 1564., tj. do Ungnadove smrti, tiskan pretežit dio hrvatskih protestantskih izdanja. Već to da su knjige tiskali i glagoljicom i ćirilicom i latinicom pokazuje da su protestantizam namjeravali širiti među svim južnim Slavenima, ali i to da su novi oblik kršćanske vjere željeli donijeti svakomu u njemu najprihvatljivijem ruhu. Puno su pažnje stoga poklanjali jeziku i dobro su razumjeli da će književni jezik biti prihvatljiv svima koji u njemu prepoznaju sebe, ali da bi se to dogodilo na što širem terenu, taj se jezik morao i razlikovati od svih govornih idioma onih kojima je trebao poslužiti.

Glagoljična i ćirilčna slova lijevana su u Nürnbergu i Reutlingenu: glagoljična su rađena po uputama Konzulovim (u pismu Ungnadu on 20. kolovoza 1560. javlja da su gotova), a izradom ćirilčnih slova rukovodio je Dalmatin (u pismu od 1. rujna 1561. Ungnad javlja kralju Maksimilija-

nu da su i ćirilčna slova gotova i da će Konzul za nekoliko dana početi s tiskanjem). Još 1560. otisnuti su u Nürnbergu pokusni listovi (Probzettel), a sljedeće godine i ćirilčni (u Urachu). Takvi su listovi uobičajeno služili da tiskara predstavi svoje mogućnosti, ali su se koristili i za učenje pisma kojim su otisnuti. No u svom su programu protestanti išli i dalje tražeći načina da još više pomognu onima koji žele učiti pa su 1561. u Urachu otisnute dvije male početnice, najprije glagoljična pa onda ćirilčna. Na njima piše da su otisnute u Tübingenu jer je bio običaj da se kao mjesto tiska navede najbliži sveučilišni grad. Svaka je početnica otisnuta u nakladi od 2000 primjeraka, ali ih se sačuvao vrlo mali broj pa su Cankarjeva založba iz Ljubljane i Dr. Dr. Rudolf Trofenik iz Münchena pretisnuli te početnice u po 300 primjeraka. Godine 1986. Međunarodni slavistički centar SR Hrvatske izdao je 1000 primjeraka te dvije početnice (uvezane zajedno) s pogovorom i transliteracijom Stjepana Damjanovića. Pretisci su vrlo brzo rasprodani i stoga je Hrvatska sveučilišna naklada imala dobre razloge da te početnice ponovno pretisne 2007. To izdanje također donosi pogovor i transliteraciju Stjepana Damjanovića.

Glagoljična i ćirilčna *Tabla za dicu* slično su strukturirane: u jednoj i drugoj nakon uvodnoga teksta slijedi azbuka u četiri inačice (koje pokazuju kojim oblikom i kojom veličinom slova tiskara raspolaze), zatim dolazi tablica za sricanje slogova, tj. sve kombinacije samoglasnika i suglasnika, kao što smo vidjeli i kod početnice iz 1527. Slijedi jedini dio u kojem se glagoljična i ćirilčna početnica međusobno sadržajno razlikuju. U glagoljičnoj dolaze imena (*Adam, Abraam, Anton, Bog, Betleem* itd.), a u ćirilčnoj početnici na tom je mjestu tekst u skladu sa starim azbučnim molitvama (*A – az bo jesam Bog* itd.). Dalje se početnice opet podudaraju: slijedi *Deset zapovijedi, Vjerovanje, Očenaš*, molitve pri ustajanju i lijeganju, prije jela itd.

Jezik naših protestantskih početnica oblikovan je na temelju hrvatske čakavštine: ćirilčna se od glagoljične razlikuje u nekoliko leksema i nekoliko grafijskih rješenja (glagoljični tekst dosljednije piše jat na kraju riječi, češće označava mekoću fonema *lj* i za razliku od ćirilčnoga nikad sekvencu *ja* ne označava jatom, nego grafemom „ja” (Ɑ)). Iako je i u jednoj i u drugoj riječ o hrvatskoj čakavštini, na početku glagoljične piše da je ostvorena *in der Crobatischen Sprach(e)*, a na početku ćirilčne da je ostvorena *in der Syruischen Sprach(e)*. Dakle, isti jezik (hrvatska čakavština) jednom se naziva hrvatskim, a drugi put srpskim, što samo svjedoči kako je u svijesti starih autora glagoljica bila povezana s hrvatskom, a ćirilica sa srpskom tradicijom.

Ѧ Б В Г Д Е
 ꙗ С З Н Ꙑ К
 Л М Н О П Р
 С Т Ѹ Ф Х Ѡ
 ѡ ц ц ѣ ш і ѣ
 ю.

я б в г д е ꙗ с з н Ꙑ к л м
 н о п р с т Ѹ ф х Ѡ ц ц ѣ ш і
 ѣ ю.

а б в г д е ж з з н к л м н о п р
 с т о y Ѹ ѣ ѡ ѱ ѳ ѵ ѿ ѧ ѡ ѧ ѡ ѧ ѡ ѧ
 ю ѣ.

а б в г д е ж з з н к л м н о
 п р с т Ѹ ѣ ѡ ѱ ѳ ѵ ѿ ѧ ѡ ѧ ѡ ѧ ѡ ѧ ю.

A Ѧ Бд

Ѧ Б В Г Д Е
 Ѧ С З Н Ꙑ К
 Л М Н О П Р
 С Т Ѹ Ф Х Ѡ
 ѡ ц ц ѣ ш і ѣ
 ю.

я б в г д е ꙗ с з н Ꙑ к л м
 н о п р с т Ѹ ф х Ѡ ц ц ѣ ш і
 ѣ ю.

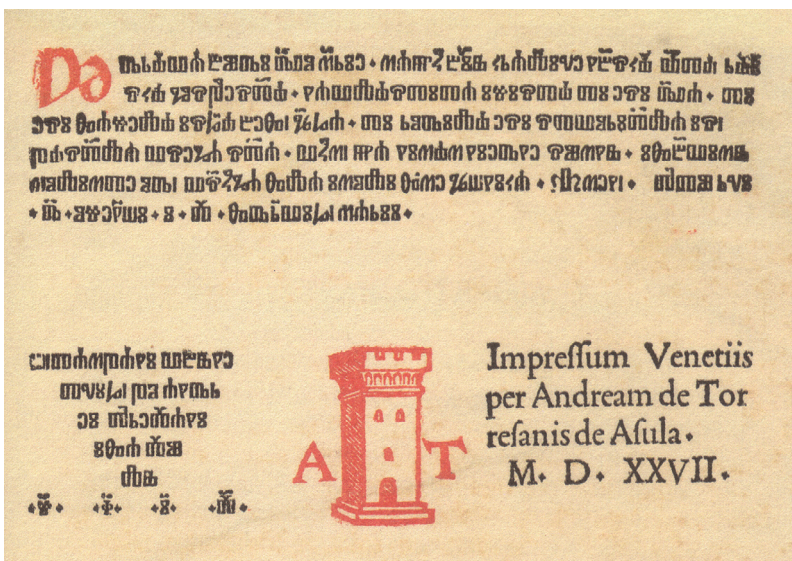
а б в г д е ж з з н к л м н о п р
 с т o y Ѹ ѣ ѡ ѱ ѳ ѵ ѿ ѧ ѡ ѧ ѡ ѧ ѡ ѧ

а б в г д е ж з з н к л м н о
 п р с т Ѹ ѣ ѡ ѱ ѳ ѵ ѿ ѧ ѡ ѧ ѡ ѧ ѡ ѧ ю.

A iij Бд

Stranica iz ćirilичне protestantske Table za dicu

Stranica iz glagoljične protestantske Table za dicu

Zadnja stranica najstarije tiskane hrvatske početnice

Slova iz najstarije glagoljične početnice (1527.) poslužila su kao uzorak za izradu slova kojima je otisnuta glagoljična *Tabla za dicu*. U predgovoru protestantskom *Prvom delu Novoga Testamenta* kaže se da su slova protestantskih izdanja izrađivana "gledajući na onu staru hrvacku štampu u Brvjalih' i Misalih'... od dobrih' umetljivih' nemških' meštar činili izdlesti, izseći ter izliti". Slova protestanske tiskare dopremio je na Trsat poznati predstavnik katoličke obnove Franjo Glavinić (1586. – 1650.) s namjerom da u Rijeci tiska knjige, ali su ona 1626. prevezena u Rim kada je odlučeno da knjige može tiskati samo Kongregacija za širenje vjere.

* * *

Tri najstarije hrvatske početnice izniman su spomenik naše kulture. Izašle iz ćirilometodske tradicije sve su na tragu poznatoga Konstantinova – Ćirilova gledišta da se čovjek Bogu i čovjek čovjeku najizravnije i najprisnije obraća na svojem materinskom jeziku. Zato je svaki jezik dostojan knjige i oltara, a početnice (bukvari, paternoster-abecedari, psalterići) služe da se nauče pismena u kojima je taj jezik sačuvan i u kojima se prenosi s naraštaja na naraštaj. U srednjem vijeku samo su neki naučili i čitati i pisati, drugi samo čitati, a mnogi ni jedno ni drugo. Hrvatske najstarije početnice znak su plemenitih nastojanja da se uveća broj onih koji znaju čitati i pisati, da se umnoži čovjekova sposobnost da prima i daruje „plodove srca i uma”.

LITERATURA

- Josip Bratulić, *Hrvatske početnice do Narodnoga preporoda*, pogovor pretisku Prve hrvatskoglagoljske početnice 1527., Biblioteka Starine, Sv.2, HAZU – NSK – Školska knjiga, Zagreb 2007, str. 15–29.
- Franjo Bučar, *Povijest hrvatske protestantske književnosti za Reformacije*, Zagreb 1910.
- Stjepan Damjanović, *Glagoljična i ćirilična Tabla za dicu*, pogovor pretisku Glagoljična i ćirilična Tabla za dicu, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 2007, str. 73–79.
- Alojz Jembrih, *Najstarije hrvatske početnice*, IV. ročki glagoljaški bijenale, Pula 1980, str. 59–67.

- Petar Kolendić, *Najstariji naš bukvar*, Južni pregled, Skoplje 1934, str. 198–201.
- Ivan Milčetić, *Berčićeva zbirka glagoljskih rukopisa i štampanih knjiga u Lenjingradu*, Radovi Staroslavenskoga instituta 2, Zagreb 1955, str. 93–128.
- Anica Nazor, *Kožičićev bukvar*, Slovo 14, Zagreb 1964, str. 121–128.
- Anica Nazor, *Kožičićeva tiskara u Rijeci*, Zbornik radova o Šimunu Kožičiću Benji, Zagreb – Zadar – Ugljan 1988, str. 137–149.
- Valentin Putanec, *Značenje riječi psaltir „bukvar“*, Slovo 29, Zagreb 1979, str. 93–96.
- Antun Šimčik, *Najstarija hrvatska početnica štampana g. 1527*, Hrvatska revija, Zagreb 1933, str. 375–376.

THE THREE OLDEST PRINTED CROATIAN PRIMERS

SUMMARY

This article presents the three oldest printed Croatian primers, the exceptional documents of Croatian culture.

Keywords: Croatian primer, the tradition of Saints Cyril and Methodius, Croatian Glagolitic monks, Croatian culture.